

تجربه موفق: طرح توسعه زنبورداری در زمینه تولید فراورده‌های زنبور عسل ویژه زنان روستایی و عشایری

سمیرا انواری رییس اداره کار آفرینی و بهبود کسب و کار | رایانامه: samiraanvari@yahoo.com

هوشنگ افروزان مشاور ملی طرح توسعه زنبورداری زنان روستایی و عشایری | رایانامه: afrouzanh@gmail.com

فرشته نورالهی کارشناس مسئول امور زنان روستایی و عشایری استان اردبیل

زیبا یوسفی کارشناس مسئول امور زنان روستایی و عشایری استان ایلام

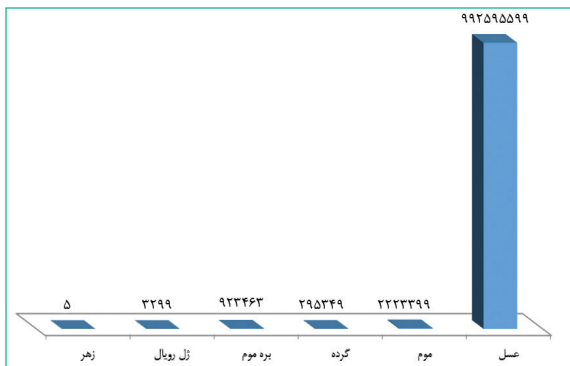
نسرین روشنی کارشناس مسئول امور زنان روستایی و عشایری استان کردستان

صدیقه علی‌پور کارشناس مسئول امور زنان روستایی و عشایری استان گلستان

فریبا باقری کارشناس مسئول امور زنان روستایی و عشایری استان لرستان

مقدمه

با توجه به وجود ظرفیت‌ها، فرصت‌ها و امکانات لازم برای تولید محصولات زنبور عسل، ضروری است به‌منظور افزایش بهره‌وری و تولید فراورده‌های زنبور عسل شامل ژل رویال، بره موم، موم، زهر و گرده و برای رفع نیازهای داخلی در کوتاه‌مدت و صادرات محصولات، در بلندمدت برنامه‌ریزی و اقدامات آموزشی و ترویجی مناسب انجام شود. لذا دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری از سال ۱۳۹۸ نسبت به اجرای طرح توسعه زنبورداری در تولید فراورده‌های زنبور عسل ویژه زنان روستایی و عشایری اقدام نمود. این طرح در سال ۱۳۹۹ در ۱۷ استان ادامه یافت و ترویج شد.

نمودار ۱- مقدار تولید محصولات مختلف زنبور عسل (کیلوگرم) در ایران - سال ۱۳۹۸ (آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی)

زنبور عسل حشره مفیدی است که علاوه بر تولید عسل و فراورده‌های مختلف شامل ژل رویال، بره موم، گرده و زهر؛ با گرده افشانی گیاهان، موجب افزایش کمی و کیفی محصولات زراعی و باغی، بقای پوشش گیاهی در مراتع و جنگل‌ها و پایداری محیط زیست می‌شود. ویژگی‌های منحصر به فرد تولیدات مختلف زنبور عسل با ارزش دارویی و درمانی متنوع، سبب شده کشورهای پیشرفته جهان با برنامه‌ریزی صحیح و بلندمدت بیش‌ترین استفاده را از توانایی‌های ارزشمند این حشره و تولیدات آن برده و توسعه همه جانبه صنعت زنبورداری را در زمره مهم‌ترین برنامه‌ها و استراتژی‌های بخش کشاورزی قرار دهند. فراورده‌های مختلف زنبور عسل در درمان بسیاری از بیماری‌ها و تولید محصولات آرایشی و بهداشتی در دنیا استفاده می‌شود. ایران نیز یکی از کشورهای تولیدکننده دارو و محصولات مختلف آرایشی و بهداشتی بر پایه فراورده‌های متنوع زنبور عسل است و به این منظور تأمین بخشی از مواد اولیه مورد نیاز، آنها را به کشور وارد می‌کند. بر اساس آخرین آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی در سال ۱۳۹۸ با وجود جمعیت بیش از ۹۸ هزار زنبوردار در ایران و تعداد ۱۰ میلیون کلونی زنبور عسل، امکان تولید فراورده‌های مورد نیاز در کشور میسر است در حالی که متأسفانه هنوز تولید عمده زنبورداران کشور، عسل است (نمودار ۱).

◀ معرفی طرح

طرح توسعه زنبورداری، از سال ۱۳۹۸ با برنامه‌ریزی ۳ ساله در دستور کار دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، قرار گرفت. مهم‌ترین اهداف اجرای این طرح عبارتند از: افزایش کمی و کیفی تولید عسل و سایر فرآورده‌ها زنبور عسل (ژل رویال، بره موم، گرده و زهر)، خروج از تولید تک محصولی، افزایش درآمد زنان زنبوردار، ارتقاء سطح دانش و مهارت زنان زنبوردار، توسعه زنبورداری نوین، کارآفرینی و اشتغال‌زایی در صنعت زنبورداری، کمک به کاهش واردات، دستیابی به خودکفایی در تأمین نیازهای داخلی از طریق تولید سایر فرآورده‌ها زنبور عسل و فراهم آوردن زمینه برندسازی و صادرات.

در گام نخست این طرح (سال ۹۹-۹۸)، برای افزایش مهارت و توانمندسازی زنان زنبوردار، ۵ استان اردبیل، ایلام، کردستان، گلستان و لرستان به‌عنوان پایلوت در نظر گرفته شد دلیل انتخاب این استان‌ها، رعایت تنوع در پراکنش مناطق مستعد در پرورش زنبور عسل و زنبورداری کشور بود. از سوی دیگر با توجه به اینکه تولید محصولات متنوع زنبور عسل علاوه بر مهارت، نیاز به دقت، ظرافت، صبر و حوصله کافی دارد، انتخاب زنان به‌عنوان مخاطبان این طرح، منطقی به نظر می‌رسد. به این منظور از هر استان تعداد ۱۵ نفر زن زنبوردار با تجربه که دارای حداقل ۵۰ کلنی زنبور عسل بودند، توسط مدیریت هماهنگی ترویج استان‌های مذکور انتخاب و به دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری معرفی شدند. پس از ارائه آموزش‌های نوین زنبورداری به مدت یک‌سال، مشاهده شد که تولید و درآمد زنان زنبوردار روستایی و عشایری افزایش یافته است. به نظر می‌رسد انتخاب صحیح فراگیران، آگاهی بخشی اثربخش، ایجاد انگیزه، تغییر نگرش زنان زنبوردار در خصوص تولید سایر محصولات زنبور عسل، اجرای آموزش‌های عملی، اطمینان از بازار فروش یا خرید تضمینی محصولات تولیدی، برنامه‌ریزی و نظارت مستمر و استفاده از مشاورین ماهر در استان‌ها،

فاکتورهای اصلی و اثرگذار بر تجربه موفق توانمندسازی و خروج از تولید تک محصولی زنان زنبوردار بوده است. به‌طوری که در تابستان ۱۳۹۹ درآمد زنان زنبوردار از تولید محصولات جانبی زنبور عسل در استان اردبیل ۹۰۶۲۰۰۰۰۰ ریال، استان ایلام ۴۳۹۷۰۰۰۰۰ ریال، استان کردستان ۴۳۴۷۰۰۰۰۰ ریال، استان گلستان ۱۳۹۹۴۰۰۰۰۰ ریال و استان لرستان ۳۴۶۹۰۰۰۰۰ ریال بود.

◀ مراحل اجرای طرح

پس از تدوین طرح در دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری، مواد زیر در سال ۹۸ اجرا شد:

- « برگزاری جلسات توجیهی طرح در استان‌ها، با حضور مسئولین استانی و زنان زنبوردار، به‌منظور آگاهی‌بخشی، تغییر نگرش، خروج از تک محصولی و ترغیب زنبورداران به تولید فرآورده‌های زنبور عسل؛
- « تهیه دستورالعمل و شیوه‌نامه اجرای طرح؛
- « تهیه سرفصل‌های مصوب دوره‌های آموزشی ویژه طرح در دفتر آموزش بهره‌برداران؛
- « فراهم نمودن امکانات کمک آموزشی برای انجام آموزش‌های عملی در زنبورستان؛
- « برگزاری دوره‌های آموزشی ترویجی (تولید ژل رویال، گرده، بره موم و زهر زنبور عسل) به‌شیوه کارگاهی؛
- « بازدید و برگزاری دوره‌های عملی در مزرعه (زنبورستان)؛
- « مشاوره و برقراری ارتباط با عوامل مختلف طرح از طریق تشکیل گروه‌های مجازی و مشاوران استانی؛
- « ثبت اطلاعات مربوط به تولید محصولات جانبی در هر استان و محاسبه میزان افزایش درآمد زنان زنبوردار.

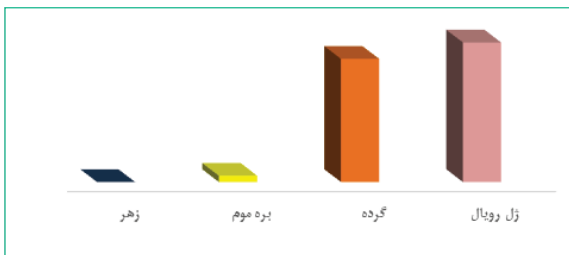
◀ نتایج طرح

به‌منظور تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از اجرای طرح، گزارش مقدار تولید هریک از محصولات (غیر از عسل) توسط زنان زنبوردار شرکت کننده در طرح، در بهار و تابستان سال ۹۹ از هر ۵ استان پایلوت جمع‌آوری شد (جدول شماره ۱). گرچه برخی از زنان زنبوردار به‌طور سنتی نسبت به برداشت ژل رویال و یا سایر محصولات که

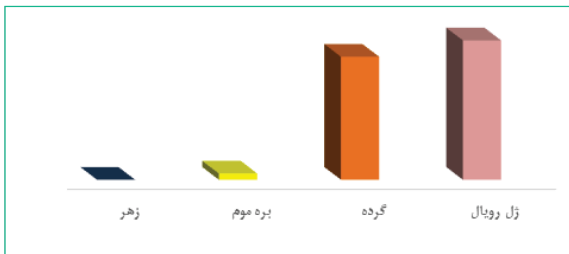
جدول ۲- درآمد زنان زنبوردار حاصل از اجرای طرح توسعه زنبورداری در تابستان ۹۹ به تفکیک تولید

ردیف	استان	زل رویال (کیلوگرم)	گرده (کیلوگرم)	بره موم (کیلوگرم)	زهر (گرم)	جمع
۱	اردبیل	۶۷۲۰۰۰۰۰	۷۴۲۰۰۰۰۰	۱۶۰۰۰۰۰	.	۹۰۶۲۰۰۰۰۰
۲	ایلام	۶۰۰۰۰۰۰	۲۵۷۰۰۰۰۰	۱۲۲۸۰۰۰۰	۰	۴۳۹۷۰۰۰۰۰
۳	کردستان	۳۱۸۰۰۰۰۰	۸۴۷۰۰۰۰۰	۳۲۰۰۰۰۰	۰	۴۳۴۷۰۰۰۰۰
۴	گلستان	۱۲۰۰۰۰۰۰۰	۱۲۲۲۰۰۰۰۰	۷۳۲۰۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰۰	۱۳۹۹۴۰۰۰۰۰
۵	لرستان	۱۸۰۰۰۰۰۰۰	۱۵۸۹۰۰۰۰۰	۸۰۰۰۰۰۰	۰	۳۴۶۹۰۰۰۰۰

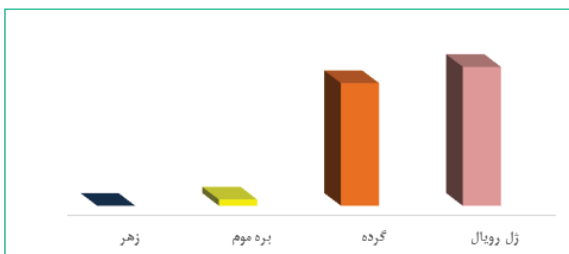
*درآمد به ریال است.

نمودار ۱- درآمد ریالی حاصل از تولید فرآورده های زنبورعسل توسط ۱۵ نفر از زنان زنبوردار استان اردبیل تحت پوشش طرح در بهار و تابستان سال ۱۳۹۹

نمودار ۲- درآمد ریالی حاصل از تولید محصولات مختلف توسط ۱۵ نفر از زنان زنبوردار استان ایلام تحت پوشش طرح در بهار و تابستان سال ۱۳۹۹

نمودار ۳- درآمد ریالی حاصل از تولید محصولات مختلف توسط ۵ نفر از زنان زنبوردار استان کردستان تحت پوشش طرح در بهار و تابستان سال ۱۳۹۹

به مقدار جزئی و طبیعی در کندو تولید می شود اقدام کرده و یا با استفاده از تله گرده به تولید گرده می پردازند، اما با توجه به محدودیت تعداد تولیدکنندگان این محصولات و پایین بودن میزان تولید، صرفه اقتصادی قابل توجهی در سال های پیشین مشاهده نشد.

همان گونه که در جدول شماره ۱ مشاهده می شود؛ اجرای دوره های آموزشی ترویجی برای زنان زنبوردار در استان های اردبیل، ایلام، کردستان، گلستان و لرستان موجب افزایش تولید سایر محصولات زنبور عسل در بهار و تابستان سال ۹۹ شده است. درآمد زنبورداران شرکت کننده در این طرح، از سایر تولیدات زنبورعسل قابل توجه بوده و در آینده قابل افزایش می باشد به عنوان مثال استان گلستان با استفاده از تمام ظرفیت های موجود، موفق شده درآمد بیشتری نسبت به سایر استان ها کسب کند و استان ایلام نیز ظرفیت افزایش تولید زل رویال و زهر را برای کسب درآمد بیشتر را دارد.

جدول ۱- تولید محصولات مختلف زنبور عسل توسط زنان زنبوردار ۵ استان پالوت در بهار و تابستان ۱۳۹۹

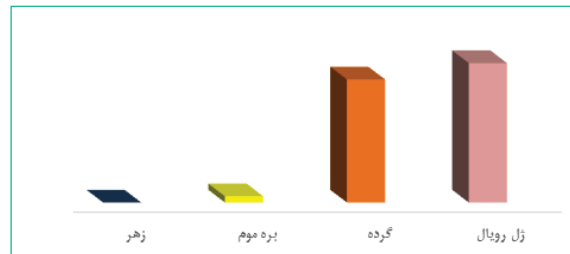
ردیف	استان	گرده (کیلوگرم)	زل رویال (کیلوگرم)	بره موم (کیلوگرم)	زهر (گرم)	تعداد زنان زنبوردار
۱	اردبیل	۱۰۵/۵	۱۱/۲	۴۰	۰	۱۵
۲	ایلام	۳۶۷	۱	۳۰/۷	۰	۱۵
۳	کردستان	۱۲۱	۵/۳	۸	۰	*۵
۴	گلستان	۱۷۶	۲۰	۱۸/۳	۱۰	۱۵
۵	لرستان	۲۲۷	۳	۲	۰	۱۵

* آمار زنبورداران استان کردستان ۵ نفر است.

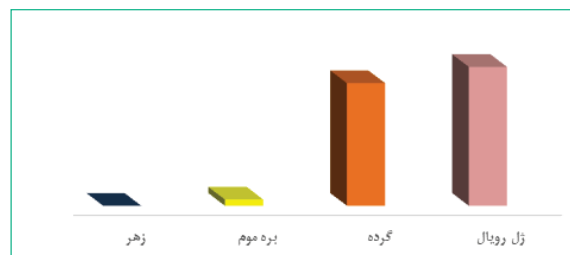
* قیمت هر کیلوگرم گرده ۷۰۰۰۰۰ ریال، زل رویال ۶۰۰۰۰۰۰ ریال، بره موم ۴۰۰۰۰۰۰ و هر گرم زهر ۳۰۰۰۰۰۰ ریال برآورد شده است.

در این طرح هر یک از محصولات تولید شده توسط زنان زنبوردار بر اساس شرایط محیطی منطقه، صرفه اقتصادی، بازار فروش، تجربه، میزان آگاهی و علاقمندی آنان انتخاب شدند. برآورد افزایش درآمد زنان زنبوردار حاصل از اجرای طرح توسعه زنبورداری در تابستان ۱۳۹۹ به تفکیک نوع محصول تولیدی، به شرح جدول شماره ۲ است:

تجارب حاصل از اجرای طرح در استان‌های پایلوت نشان داد که انتخاب صحیح فراگیران، توجه به عوامل انگیزشی به‌منظور تغییر نگرش در تولید، حمایت‌های مالی از طریق تأمین وسایل کمک آموزشی برای اجرای آموزش‌های عملی و وجود بازار فروش مناسب یا خرید تضمینی، نظارت مستمر و استفاده از مشاورین مجرب فاکتورهای مهم در توانمندسازی و خارج شدن از تولید تک محصولی زنان زنبوردار بوده است. نتایج حاصل از اجرای طرح توسعه زنبورداری و افزایش مهارت زنان زنبوردار در ۵ استان پایلوت اردبیل، ایلام، کردستان، گلستان و لرستان، موجب افزایش درآمد زنان زنبوردار شده و تجربه‌ای موفق برای توسعه به سایر استان‌های کشور است. بر این اساس در گام دوم طرح (سال ۱۳۹۹) برنامه‌های آموزشی و ترویجی طرح مذکور در استان‌های جنوب کرمان، خراسان جنوبی، خراسان رضوی، خراسان شمالی، سمنان، سیستان و بلوچستان، قزوین، قم، کرمان، مرکزی و هرمزگان آغاز شد.

نمودار ۴ - درآمد ریالی حاصل از تولید محصولات مختلف توسط ۱۵ نفر از زنان زنبوردار استان گلستان تحت پوشش طرح در بهار و تابستان سال ۱۳۹۹

نمودار ۵ - درآمد ریالی حاصل از تولید محصولات مختلف توسط ۱۵ نفر از زنان زنبوردار استان لرستان تحت پوشش طرح در بهار و تابستان سال ۱۳۹۹

بررسی‌ها و تجارب حاصل از طرح نشان می‌دهد که آموزش‌های عملی و حضور فراگیران در تمامی مراحل مختلف تولید و برداشت محصول، در افزایش مهارت یادگیری برای تولید محصولات جدید و رسیدن به اهداف موردنظر به‌میزان چشمگیری، تأثیرگذار بوده است. استفاده از شاخص‌های مناسب برای انتخاب مخاطبان طرح (زنان زنبوردار با تجربه کافی در زنبورداری که حداقل ۵۰ کلنی زنبورعسل در اختیار داشتند) یکی از عوامل مهم در دستیابی به اهداف طرح است. بدیهی است که مزارع تولیدی هر یک از زنان زنبوردار مخاطب طرح، به‌عنوان یک الگو (کانون یادگیری) در ترویج تولید محصولات جانبی زنبورعسل بسیار تأثیرگذار خواهند بود.